

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Magyar nyelvészet

SHIROBOKOVA LARISA

AZ UDMURT-OROSZ KÉTNyelVűSég
(UDMURT KÖZTÁRSASÁG, SARKAN JÁRÁS, MUVYR KÖZSÉG)

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezetők:

Dr. **Kiss Jenő** MHAS, egyetemi tanár

Dr. **Kovács Magdolna** PhD, egyetemi docens

Budapest, 2011

A dolgozat témája

Munkámban megkísérelem bemutatni egy kis udmurt falu, Мувыр 'Muvyr' nyelvi képét, a kétnyelvű környezetben élő közösség nyelvi helyzetét, az ott élő udmurtok életében az udmurt és orosz nyelv helyét, azok munkamegosztását, megvizsgálom az udmurt nyelv sajátos helyzetét, azzal a céllal, hogy tisztázódjon az udmurt társadalomban elfoglalt helye. Hiszen az udmurt nyelv a 2001-ben elfogadott nyelvtörvény alapján az orosz mellett hivatalos nyelvnek számít az Udmurt Köztársaságban, az UNESCO listáján¹ viszont *veszélyeztetett* nyelvként szerepel. Mindezt Oroszország aktuális kisebbségi politikája fényében tekintem át.

Oroszország soknemzetiségű ország. A soknemzetiségű országok tapasztalatai azt igazolják, hogy a kétnyelvűség és a többnyelvűség szükséges, és szinte az egyetlen lehetőség a nyelvi akadályokkal kapcsolatos problémák leküzdésében, a társadalom különböző nyelveket beszélő tagjai között a kommunikáció biztosításában, a komplex nemzetközi kapcsolatok optimalizálásában és rendezésében. Olyan országokban, köztársaságokban, ahol két vagy több nyelven beszélnek, a két- és többnyelvűség jelenségének kutatása nagyon fontos szerepet játszik, mivel éppen ezeket a fogalmakat tanulmányozva rendezhető el a nyelvi életük, valamint rendezhető el a nyelvi konfliktusok. A kétnyelvűség igen összetett, társadalmi és egyéb tényezők gazdag változatosságától meghatározott, sokarcú jelenség. Különösen fontos ez a probléma napjainkban az Orosz Föderáció nyelvészei, szociológusai, pszichológusai, pedagógusai, kulturális és egyéb képviselői számára, mivel Oroszországban több mint száz nemzet és nemzetiség él, amelyek anyagi és szellemi kultúrájának egyedi jellemzői vannak.

A kutatási téma aktualitása

A dolgozat aktualitása abban nyilvánul meg, hogy az Oroszországban zajló politikai folyamatok miatt nagyon keveset beszélnek ilyen témákról, ha mégis jelentek meg szovjet-orosz „szociolingvisztikai” jellegű munkák, azok kevésbé tárgyalták a szociolingvisztikai témákat. A kötetek nevükben ugyan sokszor tartalmaztak ilyeneket, azonban lényegében grammatikai kérdéseket tárgyaltak (bővebben lásd 1.3.4. fej.). Pedig Oroszországban határozottan jelen van a társadalmi, kulturális és nyelvi sokféleség, amely különböző csoportok érdekei mentén dinamikusan szerveződik. Eddig csak kisebb olyan tanulmányok jelentek meg, amelyek nyelvészociológiai, ökolingvisztikai, nyelvpolitikai észrevételeket,

¹<http://www.unesco.org/new/en/unesco/themes/languages-and-multilingualism/endangered-languages/>

megjegyzéseket is tartalmaznak. Ezért a disszertációm időszerűsége összekapcsolódik azzal, hogy eddig mindössze egy-egy rövid cikk (például Kondratyeva–Iljina 2008) és egy alapos tudományos munka jelent meg szociolingvisztikai megvilágításban az udmurt-orsz kétnyelvűségről. Salánki Zsuzsannának „Az udmurt nyelv mai helyzete” című disszertációja (2007) az első olyan munka, amely az egész Udmurt Köztársaságra vonatkozóan a nyelvhasználat szociolingvisztikai szempontú vizsgálatát mutatja be, és amely általános szociolingvisztikai képet ad a mai udmurt nyelv helyzetéről. Tehát jelen dolgozatban Salánki Zsuzsanna munkájának tapasztalatait figyelembe véve az oroszországi nemzetiségi-orosz kétnyelvűség szociolingvisztikai elemzésének módszertani, gyakorlati kidolgozására, az oroszországi finnugorok nyelvi helyzetének tanulmányozásakor alkalmazható komplex szemlélet formálására kerül sor, amely aktuális és hasznos lehet az összes oroszországi finnugor nép és nyelv esetén.

A kutatás tárgya és a kutatási kérdések

A dolgozat tárgya egy többféle szociolingvisztikai módszer segítségével végzett adatgyűjtésre épített, 189 fős mintán végzett kutatás. A dolgozatomban a Muvyr községben élő csak udmurt anyanyelvűek udmurt-orosz kétnyelvűségét vizsgáltam, ezen belül is a nyelvhasználati és nyelvválasztási szokásokat, a kódváltás pragmatikai okait, a nyelvi és társadalmi attitűdöket, a nyelvtörvényre vonatkozó ismereteket, valamint a nyelv és az etnikai identitástudat kapcsolatát elemeztem. Az adott közösség idősebb, középkorú és fiatalabb tagjainak nyelvhasználatát vetettem össze. Az alábbi tényezők vizsgálatát tartottam elsődlegesnek: (1) az udmurt és orosz nyelv használatának szinterei és lehetőségei, (2) a kódváltást okozó tényezők, (3) a beszélők nyelvjárásukkal, udmurt irodalmi nyelvvel, kódváltással kapcsolatos attitűdjei, (4) nyelvválasztási preferenciák (5) a beszélők nyelvtörvényre vonatkozó ismeretei, az udmurt és orosz nyelvről való vélekedései és ítéletei, (6) az udmurt fiatal nemzedék identitásának alakulása a nyelvhasználat és nyelvi attitűdök függvényben, (7) az előző vizsgálatok eredményeire épített nyelvtervezési stratégiák kidolgozása, melyek az udmurt nyelv falvakban való megtartására, presztízsének emelésére irányulnak.

A kutatás céljai

A disszertációm fő célja a Muvyr községben élő udmurt közösség három generációja körében végzett, reprezentatív mintán alapuló, kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálat alapján az udmurt-orosz kétnyelvűség működésének bemutatása. Jelen vizsgálatban csak udmurt anyanyelvűek udmurt-orosz kétnyelvűségével foglalkozom.

A kitűzött cél megvalósításához az álabbi feladatok megoldását is fontosnak tartottam:

- a kétnyelvűséggel foglalkozó szovjet, illetve posztszovjet szakirodalom áttekintését, kiemelve azok fő jellegzetességeit, hiszen ilyen jellegű szovjet-orosz szakirodalmat bemutató, összefoglaló tanulmányok magyar nyelven ritkán íródtak/íródnak,
- az udmurt nyelv állapotáról, helyzetéről nyelvszociológiai, ökolingvisztikai megközelítésben íródott magyar, illetve oroszországi tanulmányok bemutatása, amelyek az udmurt szociolingvisztika kezdetét jelenthetik.

Célom továbbá, hogy a kutatás központi kérdését – annak alaposabb vizsgálata érdekében - tovább bontva választ keressek az alábbi részkérdésekre:

- Milyen mértékben van jelen a különböző nyelvhasználati színtereken az udmurt és az orosz nyelv, melyik nyelvnek - az orosznak vagy az udmurtnak nagyobb a szerepe?
- Milyen eltérések fedezhetők fel a község udmurt lakosságának életkor szempontjából különböző csoportjaiban az udmurt és orosz nyelv használatában?
- Milyen módon tér el egymástól az írott és beszélt nyelvváltozat?
- Milyen egyéni és közösségi kétnyelvűség-típusokról lehet beszélni ebben a közösségben?
- Kimutatható-e a nyelvcsere folyamata a vizsgált közösségben, különösen a fiatalok körében?

Ezek és más, a dolgozatban érintett kérdések tisztázása segít abban, hogy optimális stratégiákat tudjunk kidolgozni az udmurt nyelv megtartásának és megőrzésének elérésére, valamint az asszimiláció feltartóztatására. Tehát az egyik fontos célom a nyelvi tervezés elméleti keretébe és funkciójába illeszkedő stratégiák feldolgozása, amelyek az udmurtok nyelvi életében tudatosan megvalósítható változásokat hozhatnak.

A vizsgálat és adatgyűjtés módszerei

Tekintettel arra, hogy a nyelvi helyzet felmérése annál megbízhatóbb, minél többféle vizsgálati módszert alkalmaz a kutató, a fent felsorolt kérdések vizsgálódási módszereként különböző szociolingvisztikai módszereket igyekeztem alkalmazni. Az empirikus anyaggyűjtéssel, főképpen kérdőívek, résztvevő és passzív megfigyelés, kötetlen beszélgetések kombinálásával nyert adatokat statisztikai elemzéseken alapuló kvantitatív módszert alkalmazva dolgoztam fel. A kvantitatív módszer kiegészítéseként a kódváltással kapcsolatos kérdések feltérképezésére kvalitatív vizsgálatot is végeztem. A látszólagosidő-vizsgálaton kívül valóságosidő-vizsgálatot (Trudgill 1997: 88) is megpróbáltam végezni, hogy az udmurt fiatalok nyelvének változását felmérjem.

Tehát az adatgyűjtés során többféle módszer kombinálását alkalmaztam a minél megbízhatóbb eredmények nyerése érdekében. A terepmunka során elsősorban a kérdőíves felmérés módszerét alkalmaztam, összesen háromféle kérdőívet használtam. A nyelvhasználati-nyelvválasztási kérdéseket, illetve az attitűdkérdéseket tartalmazó kérdőívet Salánki Zsuzsannától (Salánki 2007) vettem át. Az identitástudatra vonatkozó kérdések összeállításához kétnyelvűségi kutatásokban alkalmazott kérdőíveket használtam fel (Bartha 1999, Borbély 2001). A nyelvtörvényre és a nyelvi mítoszokra vonatkozó kérdőívet magam állítottam össze.

A 2005 és 2010 között terepmunka során különböző témakörökben több kérdőíves anyaggyűjtést is végeztem:

2005: a község lakossága udmurt és orosz nyelvhasználati és nyelvválasztási szokásainak, illetve nyelvi attitűdjeinek három generációs vizsgálata (fiatalok, középkorúak és idősek csoportja) 189 adatközlő bevonásával (lásd a *4.1. fejt.*, az *5.1. fejt.*);

2007: kódváltással kapcsolatos felmérést végeztem; az adatközlők száma 10 fő volt. Az egyetemi hallgatók számára általam megszervezett első udmurt szociolingvisztikai expedíció keretein belül a beszélőközösség nyelvtörvényre vonatkozó ismereteit vizsgáltam 89 adatközlővel (lásd a *4.2. fejt.*, illetve az *5.2 fejt.*);

2010: az elektronikus leveleken alapuló kódváltás vizsgálatában 1 adatközlő vett részt. A vizsgált beszélőközösség nyelvével kapcsolatos elképzeléseinek és megítéléseinek vizsgálatába a falu 60 tagját vontam be (lásd a *4.2. fejt.*, illetve az *5.3. fejt.*);

2005, 2010: a falu fiatal generációjának 20 tagját vontam be a fiatal nemzedék identitása alakulásának panelvizsgálatába nyelvhasználat és nyelvi attitűdök függvényben (lásd az 5.4. fejt.).

További forrást képeztek a kötetlen beszélgetések szövegfelvételeit tartalmazó hanganyagok, a résztvevő és passzív megfigyeléssel nyert adatok és a nem nyelvészeti céllal készült mai írott nyelvi források (elektronikus levelek, rövid üzenetek).

Az összegyűjtött anyagot először Microsoft Office Excel számítógépes program segítségével statisztikailag feldolgoztam, azután elemeztem, a feldolgozott anyagot ábrák és táblázatban is szemléltettem, majd értelmeztem a kapott adatokat. Az anyag egy részén (például a kódváltásra vonatkozóan) kvalitatív vizsgálatot végeztem. A kérdőív kitöltése, illetve a kötetlen beszélgetések közben elhangzott, a téma szempontjából fontosnak talált szóbeli információkat a helyszínen lejegyeztem, majd táblázatokban foglaltam össze. A disszertációmban a kapott adatok értelmezése nemcsak statisztikai adatok fényében történt, hanem a közösség tagjaként 20 évnyi személyes tapasztalatom felhasználásával.

A vizsgálat helyszíne

Kutatásom helyszínéül az Udmurt Köztársaság Sarkan járásában fekvő Muvyr községet választottam, ahol az udmurt beszélőközösség nyelvi helyzetének és a nyelvi attitűdjeinek feltárására irányuló kutatásokat eddig még nem folytattak. Muvyr község 349 lakosú falu. A lakosságból etnikai hovatartozás szerint 335 fő udmurt, 12 fő orosz és 2 fő tatár. Az adott falut a kutatás helyszínéül azért választottam, mert születésemtől kezdve 20 évet éltem itt és így a közösség tagjaként pontosan tudom értékelni az adatokat, le tudom írni a változásokat, a résztvevő megfigyelés stabil, hosszútávú folyamat tud lenni.

Az adatközlők

Az adatközlőket értelmezett minta alapján, életkor, nem, foglalkozás szerint választottam ki. Ennek megfelelően összesen 189 adatközlőt vonhattam be a vizsgálatba. Az adatközlők mindegyike kétnyelvű. Az általam választott beszélőközösség vizsgálatában a fő kritérium a kor szerinti megoszlása lett. A kor kritériumán kívül más specifikumokat (nem, végzettség stb.) nem határoztam meg fő szempontként, a kiválasztás főleg gyakorlati megfontolásokon alapult, mivel úgy gondolom, hogy a 189 fő kevés ahhoz, hogy nem, végzettség, stb. szempontok szerint is feloszlom őket. Az általam vizsgált beszélőközösséget az alábbi három korcsoportra osztottam: fiatal (13–30 évesek),

középkorú (31–55 évesek) és idősebb (56–) generáció. Ennél a felosztásnál elsőrendű szempont az volt, hogy az emberek 55 évesen nyugdíjba mennek és jórészt kevésbé mobilissá válnak, a középkorúak közé pedig azért a 31–55 éveseket soroltam, mert közülük majdnem mindenki családos, stabil munkahellyel rendelkezik, nagyobb részük helyben vagy a szomszéd falvakban dolgozik, a község 30 évesnél fiatalabb lakói egyrészt iskolások, másrészt munkaképes fiatalok, a járás központjában vagy városokban munkát vállalók. A többi korosztállyal szemben (fiatalok 89 fő, középkorúak 67 fő) az idősek száma (33 fő) jóval kevesebb, mert Muvyr községben kevesen vannak az idősek a magas halandóság miatt. Nemek szerinti megoszlásban a vizsgálatban 105 nő és 84 férfi vett részt. Iskolai végzettség tekintetében a kutatásomba 48%-ban olyanok kerültek be, akik még iskolában vagy egyetemen tanulnak. A nyelvi változások vizsgálatában a látszólagosidő-vizsgálaton kívül panelvizsgálatot végeztem, vagyis ugyanazon személyek különböző időszakból származó nyelvi adatainak az összevetéséből származó eredményekre tettem szert. Ebben a panelvizsgálatban az a 20 fő vett részt, aki az első interjúk idején (2005) még iskolás volt, Muvyr községben élt. Mára mindannyian városokban élnek, 3-4 éve ott tanulnak, és csak hétvégékre térnek vissza a szülőfalujukba. 2010 decemberében megismételtem 5 évvel korábbi gyűjtésemet.

A dolgozat tudományos és gyakorlati jelentősége

Dolgozatom egy kisebb területen élő udmurt közösségnek a mai nyelvi helyzetét kutatja. Ez azért nagyon fontos, mert csak ilyen kutatások, vizsgálatok segítségével tudjuk elősegíteni az udmurt nyelvnek a faluban való megmaradását. A dolgozat tudományos újdonságai részint magában a témaválasztásban rejlenek:

- a kétnyelvűség kérdéseivel foglalkozó szovjet-orosz szakirodalom, illetve az udmurt nyelvre vonatkozó magyar, illetve Oroszországban íródott szociolingvisztikai jellegű tanulmányok áttekintése,
- az udmurt-orosz kétnyelvűség első átfogó kutatása egy homogén beszélőközösség mintáján,
- az udmurt nyelvvel kapcsolatos mítoszok bemutatása és azok terjedése az udmurt beszélőközösségben,
- az udmurt fiatalok nyelvi viselkedését mutató panelvizsgálat kísérlet,
- a nyelvi tervezésbe illeszkedő, a faluban élő udmurtokat érintő stratégiák kidolgozásának kísérlete az udmurt nyelv helyzetének elemzésére alapozva,
- az udmurt szociolingvisztikai terminológia feldolgozása,

–az udmurt nyelvről szóló, szociolingvisztikai aspektusú irodalom összegyűjtésére bibliográfia formájában.

Feltétlenül ki kell emelnem ennek a munkának a fontosságát, mivel, rövid cikkek után (például Kondratyeva–Iljina 2008), valamint Salánki Zsuzsanna „Az udmurt nyelv mai helyzete” című disszertációja mellett az én disszertációm új lépéseket tesz az udmurt nyelv szociolingvisztikai feltérképezésében, és az udmurt nyelvészetben új irányzat, azaz a kétnyelvűség mint nyelvészeti probléma kutatása kerül általa felszínre, ugyanis a munkám részletesen elemzi egy adott területen élő közösség kétnyelvűségét. Az ilyen vizsgálatokból leszűrt tapasztalatok az udmurt nyelvtudomány számos területét gazdagítják.

A dolgozat tudományos és gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy az udmurt-orosz kétnyelvűség összetett kutatása, e jelenségnek terjedelmes, egységes bemutatása alapján az Udmurt Köztársaság más területeit is lehet kutatni a továbbiakban. Az általam feldolgozott udmurt szociolingvisztikai terminológia segítségével udmurt nyelvű szociolingvisztikai cikkeket lehet írni. A disszertáció anyagát finnugor tanszékeken szociolingvisztikai, illetve kétnyelvűséggel foglalkozó előadások és szemináriumi órák kidolgozásához is lehet használni.

A dolgozatom elméleti alapjául a kétnyelvűséggel kapcsolatos kérdéseket kutató, oroszországi finnugor népek nyelveivel foglalkozó oroszországi, magyarországi és külföldi cikkek és könyvek szolgáltak. A kétnyelvűség általános kérdéseivel és típusaival foglalkozó sok munka közül főként Kiss Jenő *Társadalom és nyelvhasználat* (1995) című egyetemi tankönyvére és Bartha Csilla *A kétnyelvűség alapkérdései* (1999) című munkájára támaszkodtam. Az értekezésben előforduló (alap)fogalmak rövid leírását, meghatározását részben Peter Trudgill *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába* (1997) című könyvéből merítettem, az udmurt népre és nyelvre vonatkozó statisztikai adatokat, fontos kutatási irányzatokat pedig Salánki Zsuzsanna *Az udmurt nyelv mai helyzete* (2007) című disszertációjából. Az Udmurt Köztársaságban működő nyelvtörvénnyel kapcsolatban számos tanulságos észrevételt Pusztay János „*Nyelvével hal a nemzet*” (2006) című monográfiájában olvastam. Az adatközlőim nyelvhasználati szokásait Lanstyák és Simon (2002) által kidolgozott nyelvhasználati szintér-csoportok alapján elemeztem, mert éppen ezen szintér-csoportok alapján állapítható meg, hogy mekkora szerepet játszanak a vizsgált beszélőközösség nyelvválasztásban a külső, azaz a beszélő személyén kívüli tényezők. A kódváltásra vonatkozó vizsgálatban Lanstyák (2006) mátrixnyelv-elméletére épülő modelljéhez igazodva a bázisnyelv és a vendégnyelv

terminusokat használtam. Az általam vizsgált beszélőközösségre jellemző kétnyelvűség típusait Kiss Jenő egyetemi tankönyvében (1995: 212–216) bemutatott kétnyelvűségi fajták, illetve Borbély Anna (2006: 87) és Karmacs Zoltán (2007: 20) által megkülönböztetett egyes típusok alapján megpróbáltam kategorizálni, Salánki (2007: 59) leírását is figyelembe véve. Az udmurt és orosz nyelvvel kapcsolatos mítoszok feldolgozása Lanstyák István (2007a, 2007b) tanulmányain alapszik, a beszélőközösség saját nyelvével kapcsolatos elképzeléseinek vizsgálatát pedig Bartha Csilla „*Út a többnyelvűség felé*” (2009) című tanulmánya ösztönözte. A nyelvtervezés kérdéskörét Haugen (1969), Kloss (1969), Cooper (1989), Skutnabb-Kangas (1997) és Rannut (2004) munkái alapján tárgyaltam.

A dolgozat felépítése

A dolgozat szerkezete a kutatás koncepciójából, céljaiból, feladataiból és logikájából áll össze. A disszertáció, amelynek teljes terjedelme 240 oldal, bevezetésből, öt, egymással szorosan összefüggő fejezetből, irodalomjegyzékből és függelékekből áll.

Az első fejezet a bevezetés. A bevezetésben először az értekezés általános képét mutattam be, megfogalmaztam a téma tárgyát, a kutatás céljait és feladatait. Meghatároztam a fő kutatási kérdéseket, megfogalmaztam a dolgozat által hozott újdonságokat és a kutatás elméleti és gyakorlati jelentőségét, illetve röviden bemutatam a vizsgálatban használt módszereket, ismertettem a vizsgálat helyszínét és adatközlőit. A bevezetés következő részében röviden a kutatás során felhasznált fogalmakat tisztáztam. A vizsgált témával kapcsolatos nemzetközi és magyar elméleti szakirodalom bemutatása az alábbi alapfogalmak köré rendeződik: kétnyelvűség, anyanyelv, kétnyelvűség típusai, nyelvhasználat és nyelvválasztás színterei, kódváltás, nyelvi attitűdök. Ebben a fejezetben fontosnak tartottam, hogy megpróbáljam a két- és többnyelvűség elméletével foglalkozó, annak általános kérdéseit érintő szovjet, illetve orosz szakirodalom rövid áttekintését nyújtani (amennyiben hozzá lehetett férni² a szakirodalomhoz). Dolgozatomban kísérletet tettem arra, hogy e szakirodalmat jellege és tartalma szerint két időszakra bontva, és bizonyos kutatók konkrét tanulmányaira utalva mutassam be: az első időszak a 1950-es és 1980-es évek közé esik (például Deserijev 1966, Michajlov 1969, Avrorin 1975), a második pedig a 1980-as években a Szovjetunió és a szovjet blokk felbomlása után kezdődött és még ma is tart (például Michalczenko 1994, Belikov–Kryszin 2001,

² Az ilyen témájú munkák csak moszkvai levéltárakban olvashatóak. Ezek teljességre törekvő összegyűjtése és részletes elemzése meghaladja jelen dolgozatom kereteit.

Vachtyin–Golovko 2004, Kazakevics 2007). Ezt követően az udmurt nyelvi helyzetre, az udmurt-orosz kétnyelvűségre vonatkozó magyar nyelvű (például Pusztay (2006), Salánki (2007) és Kozmács (2008) munkái), illetve olyan fontos oroszországi forrásokat és tanulmányokat is megpróbáltam összegyűjteni, kiemelve az elért eredményeket, amelyeket az udmurt szociolingvisztika első lépéseiként lehet említeni (Pimenov 1977, Fenomen 2002, 2003, Monográfia 2008, Udmurt nyelvű otthon=Удмурт кыло доп 2010).

A második fejezetben általános képet rajzoltam az Udmurt Köztársaság területén élő népcsoportokról, különösen az udmurtok etnolingvisztikai vitalitását meghatározó tényezőket emeltem ki. A munkám az Udmurt Köztársaságban található község nyelvi képéről szól, ezért fontosnak tartottam, hogy szóljak az általam vizsgált község nyelvi körülményeiről, azaz az udmurt és orosz nyelvek szerepét meghatározó társadalmi, politikai tényezőkről. Szükségszerűnek bizonyult az udmurt nyelv helyzetére hatást gyakorló nyelvtörvény egy-egy szakaszának az elemzése. A nyelvtörvény leíró elemzése lehetőséget teremt arra, hogy az elvben létező jogok és azok a tudományban, az oktatásban és a közművelődésben való működésének bemutatása, illetve az empirikus vizsgálat eredményei egybevetése révén képet kapjunk arról, milyen mértékben él az udmurt közösség a nyelvhasználatot szabályozó törvények biztosította jogokkal. Ezt a részt az Udmurt Köztársaságban élő udmurtokra vonatkozó identitás-kutatás eredményeivel is kiegészítettem. Itt mutattam be azt, hogy az udmurtok etnikai identitástudata milyen tényezőkből alakul ki. Vázoltam az udmurt nyelvű internet alakulását, fejlődését és szerepét az udmurt fiatalok körében. Ezek az ismeretek segítik a kvantitatív vizsgálat eredményeinek értelmezését. Összegzésképpen az udmurtok attitűdjeit, etnikai identitását erősítő és gyengítő nem (csak) nyelvi alapú tényezőket állapítottam meg.

Az értekezés **harmadik részében** ismertettem a vizsgálat helyszínét és a lakosság összetételét. Bemutattam a község történelmét, a lakosságának számarányát, kor, nemzetiség, nemek és iskolázottság szerinti megoszlását, illetve a község intézményi hátterét is áttekintettem. A fejezet szintén tartalmazza a vizsgálat során kutatott témák, alkalmazott módszerek bemutatását. Ebben a részben összefoglaltam a kutatási anyagom forrásait, valamint az anyaggyűjtés körülményeit. A fejezet a vizsgálatban résztvevő adatközlők bemutatását, életkor, nem és iskolázottság szerinti megoszlását tartalmazza. Az adatok rögzítésére és az eredmények bemutatására vonatkozó tudnivalókat is áttekintettem röviden.

Dolgozatom **negyedik fejezete** a dolgozat egyik fő fejezete, amelyben a gyűjtött anyagot feldolgoztam, értelmeztem. A fejezet a Muvyr községben élő udmurtok

nyelvhasználati és nyelvválasztási szokásaival foglalkozik az adatközlők kor szerinti megoszlásában. Ezen fejezet első két része a kétnyelvűség legfontosabb nyelvhasználati megnyilvánulásait mutatja be a vizsgált közösségben. Az első részben az adatközlőim nyelvhasználati szokásaira vonatkozó vizsgálatot a szociolingvisztika kutatómódszertanát alkalmazva, élőnyelvi gyűjtések anyagára támaszkodva a nyelvhasználati szinterek felől közelítve végeztem. Az udmurt beszélőkörösség nyelvhasználati, nyelvválasztási sajátosságait a következő, Lanstyák és Simon (2002) által kidolgozott öt szintéregyüttesben vizsgáltam: (1.) Az adatközlők aktív “egyszemélyes” nyelvhasználat (aktív magánszféra, például gondolkodás, káromkodás, imádkozás nyelve), (2.) Az adatközlők passzív “egyszemélyes” nyelvhasználat (passzív magánszféra, például olvasás, médiafogyasztás nyelve), (3.) Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználat (például a családtagokkal, barátokkal való kommunikációs nyelve) (4.) Az adatközlők nyelvhasználat a kevésbé központosított nyilvános nyelvhasználati szintereken (például a falusi postán, boltban) (5.) Az adatközlők nyelvhasználat az erősebben központosított nyelvhasználati szintereken (például a községi tanácsnál, munkahelyen). A válaszkategóriákat hatfokozatú skálán helyeztem el, és minden szintéren megvizsgáltam, hogy az udmurt vagy az orosz kizárólagos vagy domináns használata, illetve a két nyelv egyenlő vagy kevert használata kapcsolható-e hozzájuk. A nyelvhasználatra vonatkozó eredményeket százalékos arányokat bemutató ábrákon közöltem.

A fejezet második részében az előző fejezetben bemutatott szinterek közül néhány szintéren az adatközlőim nyelvválasztását a kódváltás 17 hosszabb példája alapján is illusztráltam. A nyelvhasználatra vonatkozó témáknál az eredményeket az adatközlőktől önbevallás alapján nyert adatok alapján mutattam be, ebben a részben viszont a nyelvválasztás spontánul történik és a gyakorlatban látható, hogyan használják az adatközlőim mindkét nyelvi repertoárjukat a mindennapos érintkezésben. A kódváltás elemzésénél felhasznált korpusz a diktafonra rögzített felvételeken (összesen 6 órás anyag), illetve a nekem érkezett elektronikus leveleken alapul.

Ezek elemzése után az összegzésben bemutattam az udmurt és orosz nyelv között fennálló munkamegosztást (a közösségben használt nyelvek funkcióit), illetve leírtam az adott beszélőkörösségre, illetve annak tagjaira jellemző kétnyelvűség típusait Kiss Jenő (1995: 212–216) és Salánki Zsuzsanna (2007: 59) munkáiban található kategóriák segítségével.

Az ötödik fejezet az anyaggyűjtés során kapott olyan adatokat tartalmazza, amelyek felvázolásának a segítségével beszélhetünk az udmurt nyelv jövőjéről. A fejezet négy részre tagolódik.

Az első rész a nyelvi attitűdökre vonatkozó adatok bemutatását adja. Az eredmények a százalékos arányokat tartalmazó ábrák segítségével jobban áttekinthetőek és könnyen megállapítható, hogy a közösség mennyire viszonyul pozitívan, illetve negatívan az udmurt és az orosz nyelvhez. Az attitűdvizsgálatba a hétköznapiakban beszélt udmurt változatot és az irodalmi változatot is bevontam. Azt igyekeztem kimutatni, hogy a közösség hogyan ítéli meg az udmurt nyelv általa beszélt változatát és a médiában, sajtótermékekben használt változatát, illetve hogy az udmurt nyelv változásához mit szólnak maguk a beszélők. Hogy teljesebb összképet kapjunk, a vizsgálat kvantitatív adatai mellett az egyes adatközlőimnek a nyelvhez, nyelvi változatokhoz fűződő elgondolásait, véleményeit táblázatban foglaltam össze.

A második részben az attitűdvizsgálatok mellett az elvben létező jogok és azokra vonatkozó empirikus vizsgálat bemutatásával képet kapunk arról, hogy milyen mértékben él az udmurt közösség a nyelvhasználatot szabályozó törvények, rendeletek biztosította jogokkal. Hiszen máig nem vállalkozott arra senki, hogy megvizsgálja a politikai döntéseknek és intézkedéseknek az udmurt beszélőközösségek udmurt és orosz nyelvhasználatára gyakorolt hatását.

A harmadik rész az általam gyűjtött, udmurt és orosz nyelvre vonatkozó nyelvi mítoszokat, illetve az adatközlőimnek a mítoszokat tartalmazó állításokra vonatkozó reakcióit tartalmazza. Ennek a vizsgálatnak az eredményei, mint az udmurt nyelvi helyzethez kapcsolódó háttérismeretek, a nyelvi tervezéshez fűződő döntések meghozatalában fontosnak lehetnek.

A negyedik részben az udmurt fiatalok nyelvi helyzetének a felmérését mutattam be valóságosidő-vizsgálat alapján. A panelvizsgálat segítségével az általam vizsgált községből már városba került udmurt fiatalok nyelvválasztási szokásainak, nyelvi attitűdjeinek feltárására törekedtem. A vizsgálat alapján feltételezhető, hogy adatközlőim huzamosabb távolléte a szülőfalujuktól (egyetemi továbbtanulás, munkavállalás) új nyelvi szokásokat hozott. Azért tartottam fontosnak ezen vizsgálat eredményeit a dolgozat keretében bemutatni, mert az iskolák felcserélő nyelvpedagógiájának az értekezés előző részeiben olvasható leírásából, illetve a bemutatott vizsgálatok eredményeiből, úgy gondolom, nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy például milyen hatása lehet az udmurt nyelv jövője szempontjából annak, hogy az udmurt falvakban, ahol a lakosság többsége udmurt, az

oktatás orosz nyelvű, illetve a gyerekek a tanárok által arra vannak biztatva, hogy az iskolán belül csak az orosz nyelvet használják, vagy az udmurt szülők negatív attitűdjének, a kétnyelvűségről való hiányos ismereteiknek, a nyelvi mítoszokban való hitüknek milyen hatása van az udmurt fiatalokra. Ahhoz, hogy az előbbieken felsorolt tények hatásáról minél biztosabb képet kapjunk, nem elég csak a valóságosidő-vizsgálat, sem a panelvizsgálat.

Az összetett nyelvi helyzet feltárásával, különösen ha tudjuk, hogy a közösségekben milyen nyelvi folyamatok játszódnak le, ismerhetjük meg azt az állapotot, amelyre a nyelvtervezési stratégiákat kell építeni, lesz lehetőségünk tudatos nyelvtervezéssel befolyásolni a folyamatokat, ezért ebben a fejezetben Haugen (1969), Kloss (1969), Cooper (1989), Skutnabb-Kangas (1997) és Rannut (2004) munkáiban leírt nyelvtervezési modellek alapján az udmurt nyelvre irányuló nyelvtervezési gondolataimat, javaslataimat mutattam be. A vizsgálatok során kapott eredmények meggyőztek arról, hogy tudatosítani kell az adatközlőkben, továbbá az összes udmurtban és más nemzetiségekben, hogy a kétnyelvűségnek előnyei vannak. A javaslataim közül a nyelvtervezés részeként egy magyar-udmurt-orosz szociolingvisztikai terminusokat tartalmazó **szószedet**et készítettem, amiről ebben a részben írtam részletesebben, hiszen a terminológia a nyelvek sokrétű használatát biztosítja. A szótár magyar címszavainak a forrása Peter Trudgill „Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába” című magyarra fordított könyve, illetve más magyar szociolingvisztikai tanulmányok (például Kiss 1995, Bartha 1999) lettek, az orosz címszavakat pedig a 2006-ban megjelent orosz nyelvű egységes szociolingvisztikai terminusok szótárából merítettem. Az udmurt címszavakat magam dolgoztam fel.

Az összefoglalás a kutatás legfontosabb eredményeit és az azok alapján levont következtetéseket tartalmazza, illetve röviden felvázolja a további lehetséges kutatási irányokat is.

A dolgozatot a szakirodalom, az udmurt nyelvről szóló, szociolingvisztikai aspektusú irodalom és a függelékek (a kérdőívek, a szószedet) zárják. Külön figyelmet fordítottam az udmurt nyelvről szóló, szociolingvisztikai aspektusú irodalom összegyűjtésére bibliográfia formában, hiszen a kutatásaim során sokszor magam is olyan problémákkal szembesültem, hogy nem tudtam, hol keressem az adatokat, mit olvassak. Ez a szakirodalom segíthet a jövőben a szociolingvisztikát tanítóknak, illetve az udmurt nép és nyelv kérdéseivel foglalkozó diákoknak, fiatal nyelvészeknek a szociolingvisztikai kutatásokban. Az anyaggyűjtésben használt háromféle kérdőívet magyar fordítással egészítettem ki. Az általam feldolgozott udmurt szociolingvisztikai terminusokat tartalmazó **szószedet**

összesen 84 címszót (udmurt címszavakat, illetve kifejezéseket tartalmaz), amelyek segítségével lehetne udmurt nyelvű szociolingvisztikai tanulmányokat írni, hiszen a terminológia művelése különösen fontos a kisebbségi népek esetén, ez a nyelvük megmaradásának záloga. Később a dolgozatom udmurtra vagy oroszra fordítását is tervezem, hogy az Udmurt Köztársaságban, illetve Oroszországban is jobban hozzáférhető legyen nyelvileg.

Eredmények

Dolgozatomban az Oroszországban fekvő Udmurt Köztársaság területén élő udmurt beszélőközösség kétnyelvűségét vizsgáltam szociolingvisztikai alapokra építve. A kutatásomban a Muvyr elnevezésű községben élő 189 adatközlő vett részt, az adatok elemzése kor szerinti megoszlásban történt. Muvyr nyelvi képét két nyelv határozza meg: az udmurt és az orosz. A vizsgálat nyelvhasználati sajátosságokat és problematikus területeket is felszínre hozott. Ebben a részben az egyes témák szerinti sorrendben ismertetem a kutatás során kapott eredményeket.

Az adatközlőim kétnyelvűségét, illetve a két nyelv használatát az Udmurt Köztársaságban nyelvtörvény szabályozza. A dolgozat 2. fejezetében a nyelvtörvény néhány szakaszát elemeztem. Azért volt fontos ezek bemutatása, mert a nyelvtörvény elviekben biztosítja az udmurt nyelv használatát mind az államhatalom szerveinél, mind az oktatásban, illetve a jogi okiratok is megjelenhetnek udmurtul. De a tényleges helyzetből kiderül, hogy annak ellenére, hogy a nyelvtörvény „de jure” biztosítja a jogokat, „de facto” sokszor nem működik, s ez befolyásolja – többek között – a nyelvhasználatot is. Azonban hangsúlyozni kell, hogy a 21. században a kisebbségi népek és nyelvek esetében mind az államtól, mind maguktól az nemzetektől függ, hogy van-e/lesz-e esély a nyelv megmaradására, hiszen a nyelv csak a gyakorlatban, használatban képes élni. Oroszországban, ahogy más országokban is, a társadalom tagjai minden szinten azt gondolják, hogy minden az államtól és a törvényektől függ, az emberek pedig tétlenül várják, hogy mit fog adni, biztosítani az állam. A vizsgálataim azt mutatják, hogy az udmurt értelmiség, az oktatási és közigazgatási szféra udmurt dolgozói még nem mindig készek arra, hogy az udmurt nyelv presztízsét hivatali vagy egyéb hivatalos színtereken való használatával emeljék. Az Udmurt Köztársaságban a tudományos szféráiban még mindig kevés az udmurt nyelvű tanulmány, az előadások még az Udmurt Állami Egyetem Udmurt Fakultásán is többnyire orosz nyelvűek, szakdolgozatok pedig csak oroszul készülnek. A fentiek alapján az a probléma fogalmazódott meg, hogy maguk a kisebbségi

helyzetben élők se igyekeznek a nyelvtörvényben biztosított jogokat a gyakorlatban megvalósítani, érvényesíteni. Azonban az udmurt nyelvvel kapcsolatos revitalizációs törekvéseket elemezve úgy tűnik, hogy az udmurt fiatalok révén az Udmurt Köztársaságban pozitív irányú változás vette kezdetét: az udmurt nyelvű internet létrehozásával az udmurt nyelvhasználati alkalmak skálája kiszélesedett. A technológiai fejlődés lehetővé teszi azt, hogy egy kisebbségi nyelv jelenléte az elektronikus hálózaton a nyelvnek más státuszt adjon, ezzel ösztönözze a beszélőket a kisebbségi nyelvhasználatra. Ezt mindenképpen értékelni kell. Azonban az efféle kedvező irányú folyamatok fejlesztésével kapcsolatban még sok feladat vár az udmurtokra. Az udmurt nyelv vitalitását, az udmurtok identitástudatát erősítő és gyengítő, nem (csak) nyelvi alapú tényezőket felvázolva megállapítható, hogy a sok pozitív intézkedés ellenére napjainkban még a gyengítő tényezők dominanciája jellemző.

A nyelvhasználati kérdőívek értékelése és a résztvevő megfigyeléssel, kötetlen beszélgetésekkel gyűjtött tapasztalatok az alábbi eredményekhez vezettek:

Nyelvválasztás és nyelvhasználat

Az adatközlők nyelvi viselkedésének elemzéséhez figyelembe kell venni, hogy Muvyr lakosságának csaknem 97%-a udmurt nemzetiségű, ezért a község nyilvános színterein többségében az udmurt nyelv használata jellemző. Mielőtt az adatközlők nyelvhasználati szokásait öt szintér együttese mentén vizsgáltam, külön elemzésre kerültek olyan adatok, amiket nyelvi háttérként mutattam be, s amelyeket maguk az adatközlők nem tudtak befolyásolni. A nyelvi háttérhez a nemzetiséghez, az anyanyelvhez és az elvégzett iskola nyelvéhez kapcsolódó adatokat, illetve a nyelvelsajátítás és az udmurt és orosz nyelvtudás értékelését soroltam. A nyelvi háttér elemzése nyomán olyan problémakörök fogalmazódtak meg, amelyek befolyásolják az adatközlők nyelvhasználatát és nyelvválasztását, ezek közül figyelembe kell venni adatközlőimnek a nyelvelsajátítás színhelyére és nyelvtudásuk értékelésére vonatkozó megjegyzéseit.

A vizsgálat során nyert adatok elemzése az udmurt és orosz nyelv elsajátítása esetében generációk közötti különbséget mutatott: míg az udmurt nyelv otthon való elsajátítása az idősek és a középkorúak 91-94%-ára jellemző, addig a fiataloknál ez az arány lecsökkent 75%-ra. Az orosz nyelvet az idős és középkorú generáció családon kívüli színtereken tanulta meg, rájuk késői kétnyelvűség jellemző. A fiatal generáció tagjainak 73%-a már otthon megtanulta az orosz nyelvet, amiből megállapítható a korai kétnyelvűség léte, tehát a fiatalok esetén már aktív kétnyelvűséggel állunk szemben. Kérdéses azonban, hogy az udmurt nyelvmegtartás szempontjából kedvező-e az, hogy

egyre növekszik azon fiatalok száma, akik otthon sajátítják el az orosz nyelvet. Hiszen jelenleg az orosz nyelvű oktatás célja nem az udmurt köznyelv és orosz nyelv egyenlő mértékű tanítása, nem a kétnyelvűvé váláshoz való hozzásegítés, hanem nyelvi befulladásos oktatási program keretében (Skutnabb-Kangas 1997: 25) az udmurt nyelv elsorvasztása révén az udmurtok egynyelvűvé válását segíti elő. A saját tapasztalataim azt mutatják, hogy a gyerekek az orosz nyelvet nem a megfelelő mértékben sajátítják el az iskolában, ugyanakkor az udmurt nyelv, különösen az udmurt köznyelv csorbát szenved, mert, ahogy a vizsgálatomban is bemutattam, arra kényszerítik őket, hogy szégyelljék mind az anyanyelvüket, mind az orosz nyelvtudásukat. A nyelvtudásra vonatkozó vizsgálat eredményei alapján elmondható, hogy az adatközlők udmurt és orosz nyelvtudásának saját bevallásuk alapján történt értékelése különbséget mutat. Az adatközlők többsége nagyon jónak vagy jónak értékeli az udmurt nyelvtudását, azonban 30%-a azt jelölte be, hogy nem nagyon jól beszéli az anyanyelvét, ami elgondolkodtató eredmény. Az orosz nyelvtudásuk önértékelésében az egyes nemzedékek között lényeges különbség vehető észre. Az idősebbek 90%-a nem nagyon jónak értékelte, 10%-a pedig úgy gondolja, hogy csak egy kicsit beszéli az oroszot. A középkorú generáció 87%-a saját bevallása szerint jól beszéli az orosz nyelvet, a fiatalok 84%-a pedig nem nagyon jónak minősítette az orosz nyelvtudását. Az eredmények alapján megállapítható, hogy annak ellenére, hogy az adott kétnyelvű beszélőközösség a mindennapi életében mindkét nyelvet használja, az iskolai stigmatizálás következményeképpen a beszélőközösség nem értékeli magasnak az orosz nyelvtudását, azonban az udmurt nyelvtudásukat se tartják jónak. Saját tapasztalatom, illetve a résztvevői és passzív megfigyeléseim alapján pedig elmondhatom, hogy ezek a negatív értékelések arra vezetnek, hogy például a gyerekek se udmurtul, se oroszul nem mernek megszólalni az órákon, sokszor a tanár se meri ellenőrizni udmurt nyelven azt, hogy megértették-e az anyagot a tanulók. Ezek a problémák csak kiterjedt iskolai oktatás útján oldhatók meg, az iskolában kellene a nyelv és a nyelvhasználat jelenségeit megmagyarázni a nyelvtudomány tudományos eredményeire támaszkodva.

Az udmurt beszélőközösség nyelvhasználati sajátosságait öt színtér-együttesben vizsgálva megállapítható, hogy az udmurt és orosz nyelv használata a vizsgált beszélőközösségekben eltéréseket mutat az egyes generációk között.

A kutatásom azt mutatta ki, hogy az adatközlők aktív "egyszemélyes" nyelvhasználatában, az úgynevezett aktív magánszférában inkább az udmurt domináns szerepéről beszélhetünk az idősek és középkorúak esetén, a fiataloknál mindkét nyelv aktív használata figyelhető meg. Bár a magánszférában a beszélőnek nem kell tekintettel lenni

másokra, a nyelvi és társadalmi környezet, ebben az esetben az iskolázottság mégis befolyást gyakorol az adatközlők nyelvválasztására, így az orosz nyelvű iskolázottságot feltételező idő kifejezés, számolás nyelve dominánsan az orosz mindhárom generációnál.

A passzív magánszférához tartozó színterek vizsgálatából megállapítható, hogy az olvasás, a rádióműsor hallgatása és a televízió-nézés színterén is az orosz nyelv a vezető szerep, hiszen itt is a társadalmi környezet nyomása érvényesül nagyobb mértékben. Ez a helyzet kétféleképpen értelmezhető: egyrészt, az udmurt nyelvű könyvkiadás hiányos működése (egyebek között például a könyvek rosszul szervezett terjesztése) miatt, valamint az adott községben működő könyvtár szegény udmurt nyelvű könyvállománya (az udmurt nyelvű könyvek az összes könyveknek csak 8%-át teszik ki) miatt az adatközlők nem férnek hozzá a megjelent könyvekhez se, másrészt az udmurt nyelvű média és sajtótermékek kisebb választék miatt az adatközlőknek nincs érdeklődésük. Az „egyszemélyes” nyelvhasználati színterek között külön kell említeni a vallás nyelvét. A szociolingvisztikai szakirodalomban gyakran mutatják be a vallás nyelvmegőrző szerepét (vö. V. Borbély 1993: 85, Sándor Anna 2000: 132). A vizsgálatom ezen a ponton az udmurtoknál a szakirodalomhoz képest jelentős különbséget mutat. Az adatközlők válaszai alapján kiderült, hogy a fiatalok 66-79%-ára nem jellemző se a templomba járás, se az imádkozás, tehát a vallásnak nincs nagy szerepe. Az idősek és a középkorú adatközlők eredményei azt mutatják, hogy bár az imádkozás nyelve 30-45%-uknak az udmurt, az udmurt fordított vallásos tárgyú irodalmat csak 9 fő olvassa, ők is csak néha.

Az adatközlők kisközösségi nyelvhasználatára, illetve a kevésbé központosított nyilvános színtereken való nyelvhasználatra vonatkozó vizsgálatok alapján elmondható, hogy ezeket a színtereket egyértelműen nyelven kívüli körülmények határozzák meg, illetve kétoldalú kommunikációról van szó. A vizsgálatom eredményei szerint a családtagokkal, illetve kisközösséggel való kommunikáció nyelveként az időseknél és a középkorúaknál az udmurt nyelvhasználat kerül inkább előtérbe, a fiatalok esetében már az orosz és az udmurt együttes használata jellemző. Az orosz gyakorisága inkább a fiatalokkal és a barátokkal való érintkezés során figyelhető meg. A vizsgálat során fény derült arra, hogy az idősebb és középkorú generációra nem jellemző az új írásos formák alkalmazása (sms-írás), a fiataloknál pedig ezen a színtéren az orosz van túlsúlyban.

A vizsgálatom alapján elmondható, hogy a kevésbé központosított nyilvános színtereken, annak ellenére, hogy azokon valamennyire jelen van a politikai kontextus, azaz a hatósági nyomásgyakorlás, az időseknél és a középkorúaknál az udmurt nyelvhasználat kerül inkább előtérbe, mivel kis falusi közösségről van szó, a hatósági

kényszer nem túl erős, mert például a boltokban, orvosnál mind ismerik egymást. A fiatalok esetén pedig mindkét nyelv használata megfigyelhető. Ahogy az adatok elemzése mutatja, a politikáról, hírekről való beszélgetés nyelvét is erősen befolyásolja a nyelvi és társadalmi környezet, ezért ezek inkább kevert nyelven folynak, a fiatalok esetében 44% csak orosz nyelvet használ erre a célra.

A vizsgálatom eredményei szerint az adatközlők nyelvválasztási lehetőségei az erősebben központosított nyilvános színtereken korlátozottabbak, mint az előzőekben. De a használt nyelv megválasztása ekkor is attól függ, mennyire mobilisak az emberek, például a munkahelyük színhelyétől. Az udmurt akkor dominál, ha az adatközlők munkahelye a faluban van, a fiatalok számára inkább az orosz jelenti a munka nyelvét, hiszen többen is a járás központjában vagy városokban vállalnak munkát, így itt az adatközlők legtöbbször az orosz nyelv használatára kényszerülnek.

A kutatásom egyik központi kérdésére válaszolva a vizsgálat kimutatta, hogy az írott és beszélt nyelvváltozatok használatában elég nagy a különbség. Az írott nyelv többnyire az orosz, és erősen a politikai kontextustól függ: hivatalos iratok csak oroszul léteznek, így az anyanyelvhasználat korlátozott volta jellemző. A levelezés, illetve sms-írás mint új írásos forma inkább a fiatalokra jellemző, így itt is az orosz nyelvhasználat van túlsúlyban. A beszélt nyelv használata pedig olyan tényezők függvénye, mint a személyi kontextus, a nyelvi és társadalmi környezet és a politikai kontextus, amelyek erős hatást gyakorolnak arra, hogy az általam vizsgált közösség különböző csoportjaiban milyen eltérések fedezhetők fel a nyelvek használati köre, funkciója terén.

A kutatási eredmények tehát azt igazolják, hogy az udmurt nyelv előfordulási aránya a magánszférához kapcsolódó nyelvhasználati színtereken a legmagasabb, a közterületeken valamivel alacsonyabb, és a legkisebb az állam által kontrollált hivatali szférákban, azon belül is a hivatali/hivatalos írásbeliségben csak az orosz nyelv használatára van lehetőség, de gyakorlatilag ezen kívül egyetlen olyan szituációt sem találtam, ahol az adatközlőim egyáltalán nem használják az udmurt nyelvet.

Kódváltás

A szakirodalomból ismerős, hogy a kétnyelvű környezet hatást gyakorol az adatközlők nyelvválasztására. Az egymással való mindennapos érintkezésben vagy levelezésben bizonyos fokban a két nyelv váltogatását gyakorolják. A dolgozatomban elemzett példák is azt mutatták, hogy az adatközlőknél jól megfigyelhető a szituatív kódváltás, amikor a beszédtemától függően hol az udmurt, hol az orosz nyelv a domináns. Tehát az adatközlőim nyelvhasználati és nyelvválasztási szokásainál látható, hogy az

udmurt és orosz nyelv megválasztása attól függ, hogy mekkora a társadalmi kontextus befolyása, különösen hogy milyen nyelven átélt eseményekről beszélnek. Például ha a járás központjában található kórházról, betegségekről, a munkahelyükkel kapcsolatos kérdésekről van szó, akkor az orosz kap nagyobb szerepet. Amint a magánélet kerül szóba, többnyire udmurtul hangzanak a párbeszéddek. A saját megfigyeléseim, illetve az elkészült felvételek alapján mondható, hogy az iskolában az órákon az udmurt és orosz nyelv váltogatása fontos szerepet játszik. Például az orosz nyelven elhangzott anyag pontosítása érdekében a tanárok az udmurtra térnek át, azzal a céllal, hogy a gyerekek megértsék az új információt. Tehát az óvodában és iskolában végzett vizsgálat eredményei alapján mondható, hogy a szituatív kódváltás igenis szükséges kommunikációs stratégia ezeken a szintereken.

A kétnyelvűség típusai

A vizsgált beszélőközösség nyelvhasználati szinterei és nyelvválasztási szokásai alapján megpróbálkoztam az adott beszélőközösségre jellemző kétnyelvűség-típusok megállapításával. Mivel az udmurtok kétnyelvűségének típusaira vonatkozólag nem állt rendelkezésemre szakirodalom Salánki disszertációján kívül, a megállapításokat jórészt saját kutatásaim és tapasztalataim alapján tettem. A kutatásom során fény derült arra, hogy az adott beszélőközösség kétnyelvűség-típusainak megállapítása nem könnyű feladat, és ehhez, úgy gondolom, hogy a Salánki által és az általam végzett vizsgálat még nem elég. Fontosnak tartom kiemelni például azt, hogy a két nyelv kompetenciaszintje alapján milyen típusok jellemzőek az adott beszélőközösségre, de csak föltételezni tudom, hogy az adatközlőim nyelvtudása valójában milyen, hiszen annak értékelése szubjektív módon, önbevallás alapján történt, ezért ez a kérdés további kutatásokat igényel. Azonban a vizsgálataim eredményei alapján elmondható, hogy míg az idősebb és középkorú generáció esetén lényegében felnőttkori, egymás utáni, mesterséges kétnyelvűségről beszélhetünk, a fiatalokra már gyermekkori, egyidejű, természetes kétnyelvűség jellemző, valamint (az orosz nyelv javára) felcserélő és dekulturális kétnyelvűség jelei is mutatkoznak. Ezek az eredmények egyelőre kérdőjelesek, de a nyelvtervezéskor mindenképpen figyelembe veendők, és ugyanilyen fontos a tanároknak tudatosítani, hogy a mai oktatás az udmurt falvakban gyakorlatban nem a kisebbségi gyermek anyanyelv-tudására épített, hanem arra, hogy a gyerekek dominánsan orosz kultúrájúak legyenek.

Nyelvválasztást befolyásoló nyelvi attitűdök, a nyelvtörvényre vonatkozó ismeretek, az udmurt és orosz nyelvre vonatkozó előítéletek

A vizsgálatban az attitűdkérdések az adatközlők anyanyelvhez való viszonyát kutatják, illetve kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdjeit tárják fel: attitűdjeiket a nyelvjárásukkal és az udmurt irodalmi nyelvvel, a kevert nyelvvel, az udmurt nyelv mai állapotával, a kétnyelvűség hasznosságával, az udmurt nyelv tanításával szemben. Ezek mellett az adatközlők nyelvi preferenciájára vonatkozó kérdéseket is alkalmaztam.

A kérdésekre válaszként kapott adatokat összegezve elmondható, hogy az általam vizsgált beszélőközösség nyelvi attitűdjei pozitív önképet jeleznek. A nyelvi attitűdökre vonatkozó kérdések közül megkülönböztetett figyelemmel kell kísérni a kevert beszéddel és a kétnyelvűséggel kapcsolatos felmérések eredményeit. A kevert beszédre vonatkozó kérdés empirikus vizsgálata azt mutatta, a fiatalabb adatközlők sokkal pozitívabbak az attitűdjeik a kódváltással szemben, a nyelvhasználatuk természetes stratégiájának tekintik, az idősebb és középkorúak esetén pedig az aktív használata ellenére a kódváltással való konfrontálódás vehető észre. A kétnyelvűség jelenségére vonatkozó vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy egyrészt a vizsgált beszélőközösség valamennyi korosztálya pozitívan viszonyul mind az anyanyelvéhez, mind a kétnyelvűség jelenségeihez, pozitívan értékeli, hogy két nyelven tud beszélni. A fiatalabb korosztály többségének attitűdjei jobbra semlegesek, kisebb mértékben pozitívak, de semmiképpen sem negatívak az udmurt nyelvvel kapcsolatban. Másrészt hangsúlyozandó a tény, hogy többségük nem látja a kétnyelvűség hasznosságait. Tehát, mind ebben a beszélőközösségben, mind az egész Udmurt Köztársaságban szükség van arra, hogy a közönség minél szélesebb köre kapjon több ismeretet tudományosan releváns eredmények, adatbázisok alapján mind a kódváltás, mind a kétnyelvűség kérdésköréről, biztosítva ezzel mindkét nyelv használatát - mindkét nyelven megfelelő szintű kompetencia kialakítása segítségével. Ezek most lennének nagyon fontosak, hiszen az adatközlőim a mai udmurt nyelvre vonatkozó vélekedései, ahogy a vizsgálat mutatta, összességében még kedvezőek, a váratnál többen emelték ki az udmurt nyelv tanulásának és tanításának szükségét. Ez arra enged következtetni, különösen a fiatal generáció kedvező válaszainak fényében, hogy az udmurt nyelv fennmaradása biztosított, s ez is pozitívum a további megmaradás szempontjából. A kérdőíves anyaggyűjtés, kötetlen beszélgetések során az adatközlőim megjegyzései, észrevételei, amelyeket a 16.-17. táblázatokba foglaltam össze, olyan igényeket mutattak be, mint például több anyanyelvi televízió- és rádióműsor szükségessége, udmurt családokkal való együttműködés az udmurt nyelv fenntartása érdekében, amelyeket fontos a nyelvtervezéskor figyelembe venni.

Az adott beszélőközösségben a nyelvi attitűdök vizsgálata során kapott eredmények arra engednek következtetni, hogy az idősebb és középkorú generáció körében jól kimutatható, de rejtett presztízse van az udmurt nyelvnek, különösen az általuk beszélt nyelvvaltozatnak, csak önmagukban nem tudják kifejezni ezeket, nem tudják a kétnyelvűségi helyzetük előnyeit, ennek következtében bennük szégyen van, hogy ők udmurtok és udmurtul tudnak beszélni. Ez egy nagyon nagy probléma, amit fontosnak tartok megoldani a nyelvtervezés keretében.

Az adatközlőknek Udmurt Köztársaság területén érvényes nyelvtörvényre vonatkozó ismereteinek bemutatásával fel szándékoztam hívni a figyelmet olyan problémákra, amelyek az udmurt nyelv jövője és a nyelvtervezés szempontjából lényegesek. Az adatok elemzése során olyan probléma fogalmazódott meg, hogy az adatközlők sokszor nincsenek tisztában azzal, milyen jogaik vannak az anyanyelvükkel kapcsolatban. Ezeknek az ismereteknek a hiánya pedig, ahogy a vizsgálat eredményei is mutatják, arra vezet, hogy sokan hisznek a nyelvvel kapcsolatos mítoszokban, előítéletekben, amik az udmurt nyelvet beszélők negatív nyelvi attitűdjeit erősítik, ezzel befolyásolva a nyelvhasználatukat az orosz nyelv javára.

Az adatközlőimnek az udmurt nyelvre vonatkozó sztereotípiákkal, előítéletekkel kapcsolatban kialakított álláspontjait feltérképezve megállapítható, hogy a nyelvi tudatosság fejlesztése, a nyelvi ismeretterjesztés az Udmurt Köztársaságban kulturális, társadalmi okokból nagyon fontos lenne. A vizsgálat során kapott adatokat összesítve elmondható, hogy az összkép kedvezőnek tűnik, az adatközlők válaszai azt mutatják, hogy a többségi társadalom felől jövő ideológiák kevésbé intézményesültek a beszélőközösségben. Azonban a kétnyelvűsége vonatkozóan különösen a 17–30 éves adatközlők válaszait fontos figyelembe venni, mert ez a generáció az, amely most kisgyerekeket nevel, így a véleményeik, előítéleteik a gyerekek, illetve a társadalom attitűdformálására befolyással lehetnek. Az egyes válaszok közül kiemelném azt, hogy például a megkérdezettek 40%-a azt hiszi, hogy a gyerekeket veszélyezteti két nyelv egy időbeni elsajátítása. Ezt és más téves elképzeléseket is figyelembe kell venni a nyelvtervezés szempontjából. Az udmurt és orosz nyelvre vonatkozó nyelvi értékelések megfelelő szempontrendszerre, illetve a megfelelő nyelvszemlélet kialakítása elsősorban az iskolán, oktatáson keresztül kell hogy hagyományozódjon.

A nyelvi attitűdök és előítéletek bemutatása azért volt fontos a dolgozatban, hogy látható legyen milyen hatásuk volt/van az udmurt fiatal generációra. A községben született, általános és középiskolát ott végzett, majd onnan városba költöző fiatalok körében végzett

valóságosidő-felmérés eredményei (a 2005-ben és 2010-ben lefolytatott panelvizsgálat az adatközlők nyelvhasználati preferenciáit vizsgálta) azt mutatják, hogy az udmurt nyelv használatának mennyisége a társadalmi környezet hatására – a városi környezetben eltöltött idő függvényében – csökken, s a nyelv már nem szerepel az etnikai identitás elsődleges szimbólumaként, hanem háttérbe szorul.

A teljes kutatásom alapján feltételezhető, hogy azok az eredmények (például a kétnyelvűség kérdéskörének hiányos ismerete), amelyek a vizsgálataim alapján kimutathatóak, nagyon is befolyásolják később az udmurt fiatalok udmurt nyelvhasználatát. Jó lenne, ha a jövő udmurt értelmiségi generációja kevesebb sérülés, lelki és nyelvi megosztottság nélkül tudná vállalni azt, amit a szüleitől kap, ami, ahogy a kutatásom alapján körvonalazódott, napjainkban már valószínűleg csak jól kidolgozott nyelvtervezéssel érhető el.

Tehát, az adott beszélőközösség összetett nyelvi helyzetének feltárása, a vizsgálat során nyert eredmények olyan fontos háttérismeretet biztosítanak, ami alapján az udmurt nyelvre vonatkozó nyelvtervezést el lehetne indítani. Jelen kutatásom kimutatta, hogy a nyelvfeléléstéssel, nyelvmegerősítéssel kapcsolatos törekvések csak akkor válhatnak igazán sikeresekké, ha a beszélőközösség kezdeményezésére indulnak el, azaz a beszélőközösség érdekeit és akaratát minden esetben szem előtt kell tartani. Ezek alapján a nyelvtervezési javaslataimat úgy alakítottam, hogy azok központjában az oktatási intézmények – család – társadalom együttműködése legyen.

Következtetések

Az általam vizsgált közösség nyelvi helyzetét meghatározó legfontosabb tényezők áttekintése alapján a vizsgálat eredményeit összegezve az alábbi következtetéseket fogalmazhatjuk meg.

1. Az anyanyelv-domináns kétnyelvűség időszakában a családban kezdődő anyanyelvi szocializáció jobbra egynyelvű volt, nagycsaládi keretben zajlott, a nagyszülőket is magába foglalva. Ezen generáció kétnyelvűségét most is az udmurt nyelvi dominanciája jellemzi, amely csupán a többségi nyelvi valóságszférához közel eső tematikus rétegekben halványul el. A fiatalabb generációnál az udmurt és orosz nyelv közt már másodnyelv-domináns kétnyelvű fejlődésről beszélhetünk, azaz az orosz nyelv is jelentős mértékben jelen van az otthon kezdődő szocializáció során.

2. A vizsgált közösségben az udmurt és orosz nyelv között munkamegosztás van, az udmurt nyelv használatát a használati lehetőségek nagymértékben körülhatárolják.

3. Annak ellenére, hogy az udmurt és orosz nyelvnek megszilárdult munkamegosztása van, ezek a funkciók egyéni és közösségi, illetve nyelvi és nyelven kívüli tényezők hatására a változás folyamatában vannak - az orosz nyelv javára, vagyis az udmurt nyelv kárára.

4. Olyan színtereken, amelyeken a beszédtema, a nyelvhasználat a mai modern társadalomhoz kapcsolódik (például szociológia, politika), az orosz nyelv dominanciájáról beszélhetünk, olyanokon viszont, amelyeken az adatközlők életének mindennapjai, a hagyományos kultúra, a vidéki, családi élet a téma, inkább az udmurt nyelv használatos.

5. A vizsgált község kétnyelvűségének jellegzetessége a korábbi anyanyelv dominancia helyett egy olyan kétnyelvűség-dinamika, amelyet a generációról generációra csökkenő udmurt-anyanyelvi és ezzel fordított arányban növekvő orosz többségi nyelvi kompetencia jellemez.

6. Annak az asszimilációs folyamatnak a hatásai, amelyek a 20. századi fokozott mobilitás, a szovjet oktatási rendszer, valamint a kisebb finnugor nyelvek oroszhoz képest egyre csökkenő presztízsének következményei, az udmurtok fiatalabb generációjánál is megmutatkoznak.

7. Amíg a nemzeti elit képviselői (a politika, az oktatás, a kultúra és a gazdaság nemzetiségi képviselői), maga az udmurt közösség, az udmurt nyelvet beszélők nem ismerik fel, hogy nekik is felelősségük van a nyelvük megtartásában, addig az udmurt nyelv megmaradására kevés esély van.

8. Mivel a kétnyelvű oktatás még csak ötletként, tervként szerepel az udmurt nyelvtervezésben, az udmurt nyelv állapotát elemezve nem várhatunk tovább, s kezünkbe kell venni a kezdeményezést. Változtatni kell az udmurt falvak iskoláinak a céljain: ne csak az udmurt és orosz grammatika tanítása, ezzel együtt ne a szubtraktív oktatás legyen a központban, hanem az kell, hogy additív, hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulók anyanyelvét, tehát a ma már szembetűnő felcserélő kétnyelvűség helyett kiegyenlített kétnyelvűség legyen.

Az általam vizsgált közösség nyelvi helyzetéről az alábbi kép rajzolódott ki.

A kisebbségi helyzetben élő közösség mindennapjait udmurt-orosz kétnyelvű környezetben éli. E közösség kétnyelvűsége valamennyire stabilnak látszik, de a község fiataljait az orosz nyelvhasználat vonzza magával. Nem beszélhetünk kifejezetten erős nyelvcsere folyamatról, mert például az udmurt nyelvet sok színtéren használják még mindig. De fokozatos nyelvváltásról már igen, amit a fiatalok nyelvhasználati szokásai mutatnak leginkább. Az adatközlőim udmurt nyelvre vonatkozó megjegyzései, aggodalmai

jól érzékeltetik, hogy tudatos nyelvi tervezésre van szükség. Bár az utóbbi években olyan fontos revitalizációs lépések születtek, amelyek az udmurt nyelv visszaszorulása ellen irányulnak, a falvakban élő udmurtok kevésbé vannak bevonva a projektekbe. Emiatt és egyéb, a dolgozatban bemutatott okok miatt a vizsgált beszélőközösségben a nyelvcseré és a nyelvmegőrzés jelei egyszerre figyelhetőek meg.

Nem állíthatom, hogy kimerítően elemeztem az adott község kétnyelvűségét. Azt talán igen, hogy megpróbáltam egyfajta betekintést nyújtani az Udmurt Köztársaság egy községének a nyelvhasználatába, megmutattam a beszélőközösség nyelvi viselkedését, a nyelvi viselkedés nem nyelvi tényezőktől való függőségét a mindkét nyelv hivatalos használatát biztosító nyelvtörvény gyakorlati működésének a függvényében.

További kutatási irányok, módszerek

A kutatásom a téma olyan részterületeire is világított rá, amelyek további tanulmányozást igényelnek.

Fontosnak tartom az udmurt gyerekek kétnyelvűségét vizsgálni, az eredmények alapján két- és többnyelvű gyerekek nevelési módszereit kidolgozni, hogy segítséget teremtsék a városokban élő udmurt szülőknek abban, hogy a gyerekük udmurt nyelven is tudjon beszélni.

Az általam vizsgált közösség további, a kor kritériumán kívüli kutatása más specifikumok, például nem, iskolázottság figyelembe vételével, mindenképpen indokolt. A disszertáció módszertani megjegyzések részében jeleztem, hogy nem és iskolázottság szerinti megoszlásban nem terveztem elemezni az adatközlőim nyelvhasználatát, hiszen a 189 fő elég kevés ahhoz, hogy ilyen szempontok szerint is felosszam az adatközlőimet, de esetleg egy teljes körű, az egész falura vonatkozó vizsgálattal ezt már meg lehetne tenni. Az adatok egy része már összegyűlt, fontos azok eredményeit is bemutatnom minél előbb.

A dolgozat adós maradt a községben élő orosz anyanyelvű lakosság nyelvhasználatának alaposabb vizsgálatával, ezért továbbiakban szükségesnek tartom ezt is elvégezni, bár nem képviselnek a lakosság jelentős százalékát.

Különösen fontos lenne egy, a lakosság udmurt és orosz nyelvtudására vonatkozó vizsgálat, hiszen jelen dolgozatban, ahogy ki is emeltem, az udmurt és orosz nyelvismeret önbevallás alapján volt elemezve. Továbbá a fiatalok nyelvét, nyelvhasználatát, különösen az internetes műfajok (például csevegés, e-levelezés, fórumok, honlapok, stb.) nyelvhasználatát vizsgáló kutatások is szükségesek.

A jövőben a községben élő udmurtok és oroszok kódváltása nyelvtani jellemzőinek a feltárása is fontos lenne. Ez rávilágítana arra, hogy a két különböző eredetű, tipológiájú nyelv közvetlen érintkezésének milyen nyelvtani következményei lehetnek/vannak.

Tény, hogy a nyelvhasználati és nyelvválasztási szokások idővel változnak, ezért egy adott beszélőközösségben végbemenő nyelvi változásokról, nyelvcserhelyezetről szóló állítások igazolására, erősítésére valóságosidő-vizsgálatok (Trudgill 1997: 88) végzése szükséges, hogy felmérhessük, a közösség beszéde az eltelt idő alatt mennyit változott. Így az általam vizsgált beszélőközösségben végzett látszólagosidő-vizsgálatok (Trudgill 1997: 47) eredményeit ellenőrizni tudom, illetve megmagyarázhatom a valóságosidő-vizsgálatok segítségével.

A továbbiakban az udmurt nyelvi mítoszok kutatásának a folytatását is fontosnak és szükségszerűnek tartom. Az udmurt és orosz nyelvre vonatkozó mítoszok és mítoszgyanús megállapítások gyűjtését tervszerűvé kellene tenni, valóságértéküket be kellene mutatni.

A felsorolt témák kutatására fontos a megfelelő kutatási módszer, adatgyűjtési technika kiválasztása. Szükségesnek tartom megteremteni a lehetőséget hosszabb interjúk készítésére, hogy tisztázni tudjam a kérdőív hiányosságait, az attitűdök sokféleségét.

Végzetül ki kell emelnem az udmurt-orosz kétnyelvűséggel foglalkozó magyar, illetve más (főként angol) nyelvű tanulmányok udmurt és orosz nyelvre való fordításának fontosságát.

A dolgozat approbációja

A disszertáció témájából, illetve a hozzá kapcsolódó témákból készített előadásokkal, posztterekkel a következő konferenciákon, szemináriumokon vettem részt: WEFUM (Hollandia, Groningen, 2007), Félúton 4. és Félúton 5. című konferencia (Budapest ELTE, 2008, 2009), XXIV. International Finno-Ugric Students' Conference – IFUSCO (Finland, Helsinki 2008), Seminar on Finno-Ugric Minorities. Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities (Finland, Helsinki, 2009), XII. International Conference on Minority Languages (Estonia, Tartu, 2009), New trends in Uralistics (Szeged, 2009), szeminárium "A számi / komi nyelvi központ lehetséges munkatársai kompetenciájának emelése" 'Повышение компетенции возможных сотрудников саамского/коми языкового центра в с. Ловозеро' (Norvégia – Oroszország, Kolta-sziget, 2010), XI. Nemzetközi Finnugor Kongresszus (Piliscsaba, 2010). A disszertáció legfontosabb állításait tartalmazó és a hozzájuk közel álló témákat tárgyaló cikkek különböző, magyarországi, finnországi és oroszországi kiadványokban láttak napvilágot.

A tézisekhez felhasznált szakirodalom

- Avrorin 1975. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (К вопросу о предмете социолингвистики). Ленинград.
- Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2009. Út a többnyelvűség felé? – Nyelvideológiák, attitűdök és nyelvcsere: a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzelések szerepe a kisebbségi nyelvek megőrzésében. In: Borbély Anna – Vanconé Kremmer Ildikó – Hattyár Helga. (szerk.) Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia. Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4-6. 141–155.
- Belikov–Krysin 2001. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика. Москва.
- Borbély Anna 2001. Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest.
- Borbély Anna 2006. Nyelvválasztási szokások a 21. század elején hat magyarországi kisebbségi közösségben. In: Tóth Ágnes – Vékás János (szerk.) Egység a különbözőségben. Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek. Friedrich Ebert Stiftung. Budapest. 2006. 85–101.
- Cooper, Robert L. 1989. Language Planning and Social Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deserijev 1966. Дешериев Ю. Д. Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе. Москва.
- Fenomen 2002. Смирнова С. К., Губогло М. Н. и др. (ред.) Феномен Удмуртии. Том 2. Постигание суверенности: становление государственности Удмуртской Республики. Кн.1. Сфера законодательной власти. Москва–Ижевск.
- Fenomen 2003. Смирнова С. К., Губогло М. Н. и др. (ред.) Феномен Удмуртии. Том 5. Нациестроительство и межэтнические отношения: Материалы научно-практических конференций и «круглых столов». Москва–Ижевск.
- Haugen, Einar 1969. Language Planning, Theory and Practice. In: The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen. Selected and introduced by Anwar S. Dil. Stanford: Stanford University Press. 1972. 287–295.
- Karmacs Zoltán 2007. Karmacs Zoltán Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás. Rákóczi-füzetek XXV. Ungvár.
- Kiss Jenő 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kloss, Heinz 1969. Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report. Quebec: International Center for Research on Bilingualism.
- Kondratyeva – Iljina 2008. Кондратьева Н. В., Ильина Н. В. Функционирование и статус удмуртского языка среди удмуртского населения Удмуртской республики. Языковое и этническое возрождение в Удмуртии: от политики к

- kulturному разнообразию: коллективная монография. Ижевск: Удмуртский государственный университет. 74–105.
- Kozmács István 1998. Az udmurtok. In: Udmurtia. Finnugor kalauz. (szerk.: Csepregi Márta) Panoráma Kiadó. 91–107.
- Lanstyák István 2006. Nyelvből nyelvbe. Pozsony: Kalligram.
- Lanstyák István 2007a. A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Dunaszerdahely–Budapest. 154–173.
- Lanstyák István 2007b. Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó (szerk.) Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Dunaszerdahely–Budapest. 174–212.
- Lanstyák István – Simon Szabolcs 2002. A magyar és a szlovák nyelv választása három szlovákiai magyar településen. In: Kisebbségkutatás 11/2, 344–358. (forrás: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasi/kk_2002_02/cikk.php?id=1112 2011.03.03.)
- Michajlov 1969. Михайлова М. М. Двухязычие (принципы и проблемы). Москва.
- Michalcsenko 1994. Михальченко В. Ю. Языковые проблемы новой Российской Федерации. In: Язык-культура-этнос. Москва. 1994. 176–183.
- Monográfia 2008. Языковое и этническое возрождение в Удмуртии: от политики к культурному многообразию: коллективная монография. Под научной редакцией К. Уильямса, А. Баранова, А. Фёдоровой, В. Воронцова. Ижевск: Удмуртский государственный университет.
- Pimenov 1977. Пименов В. В. Удмурты. Опыт компонентного анализа этноса. Ленинград.
- Pusztay János 2006. Nyelvével hal a nemzet. Budapest.
- Rannut, Mart 2004. Раннут Март Пособие по языковой политике. Таллинн.
- Salánki Zsuzsanna 2007. Az udmurt nyelv mai helyzete. (kézirat)
- Sándor Anna 2000. Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban. Pozsony.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. Nyelv, oktatás és a kisebbségek. Kisebbségi adattár VIII. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Trudgill, Péter 1997. Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába. Szeged.
- Udmurt nyelvű otthon 2010. Удмурт кыло дор =Дом, где живёт удмуртский язык. Сост. Триину Ояр, пер. с эстонского и выру языков Н.А. Пчеловодовой. Ижевск.
- V. Borbély Anna 1993. Az életkor, a nem és az iskolázottság hatása a magyarországi románok román és magyar nyelvhasználatára. In: Hungarológia 1993/3. 73–85.
- Vachtyin – Golovko 2004. Вахтин Н. Б., Головкин Е.В. Социолингвистика и социология языка. Санкт-Петербург.

A DISSZERTÁCIÓ EGYES TÉMÁIT TÜKRÖZŐ, ILL. AZOKHOZ KAPCSOLÓDÓ CIKKEK

Önálló közlemények:

Az udmurt nyelv és anyanyelvi oktatásának mai helyzete.

In: Anyanyelv-pedagógia című elektronikus folyóirat. 2008. 3-4. szám
(<http://www.anyanyelvpedagogia.hu/cikkek.php?id=121>)

Az Udmurt Köztársaság nyelvtörvénye: „de jure” és „de facto”.

In: Uralisztikai Tanulmányok 19. Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére. Szerk. Bereczki András – Csepregi Márta – Klíma László. Budapest, 2008. 758–761.

Универсальные языковые мифы в удмуртском языке (Az egyetemes nyelvi mítoszok az udmurt nyelvben).

In: Пермистика 12: Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками: Сб. статей / Удм. гос. ун-т. Кафедра удмуртского языка и методики его преподавания. Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет». 2009. 365 – 368.

Билингвизм и универсальные языковые мифы (A kétnyelvűség és az egyetemes nyelvi mítoszok)

In: Вестник. Современный русский язык: Функционирование и проблемы преподавания. № 24. Будапешт. 2010. 134–137.

Ethnic Identity and Udmurt people.

In: Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities. Uralica Helsingiensia 5. Helsinki. 2011. 295–320.

Первые шаги в формировании социолингвистической терминологии на удмуртском языке (на примере трёхязычного (венгерский, удмуртский, русский) словаря по социолингвистике) (Az első lépések az udmurt nyelvű szociolingvisztikai terminológia kialakításában (Háromnyelvű magyar-udmurt-orosz szótár példáján))

In: Проблемы билингвизма в современном межкультурном дискурсе: материалы международного научно методического colloquiuma (Пермь, 7–9 февраля 2011 г.). Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та. 2011. 86–89.

Социолингвистическое направление в исследовании переключения языковых кодов (на примере удмуртско-русского двуязычия) (Szociolingvisztikai irány a kódváltásra vonatkozó tanulmányokban (az udmurt-orosz kétnyelvűség mintáján) (megjelenés alatt)

In: XI International Congress for Fenno-Ugric Studies. Piliscsaba

Языковое планирование через «университет-школа-семья» (новые предложения, идеи) (A nyelvi tervezés „egyetem-iskola-család”-on keresztül (új javaslatok, ötletek)) (megjelenés alatt)

Kisebb jelentőségű írások:

Az udmurt nyelv oktatásáról udmurt és magyar szemmel.

In: De Suffix. Tijdschrift voor Finoegristiek. Groningen, Juli 2007. 16–19. (WEFUM konferencia anyag, Hollandia május. 2007, Bogdán Zsomborral)

A kétnyelvűség fajtái és az udmurt nyelv helyzete.

In: XXII International Fenno-Ugrist Student Conference = XXII. IFUSCO-2005 (Oroszország, Mari Köztársaság, Joskar-Ola, 2005. május 18-22). 111–112.

The universal language myths in Udmurt language.

In: Conference Abstracts. The 24th International Finno-Ugric Students' Conference = XXIV. IFUSCO-2008 (Finland, Helsinki 14–18. May) (www.ifusco.info/files/SirobokovaL.doc)

Role of Sociolinguistic in progress and revitalization of Minority Finno-Ugric Languages.

In: Conference Abstracts. 12th International Conference on Minority Languages. Estonia: University of Tartu. 2009. 92–93.

Spheres of using of the Udmurt, Mari and Russian languages by native young speakers in daily activities (*poster, Tatjana Efremovával*).

In: New trends in Uralistics. University of Szeged, Department of Finno-Ugristics. 3–4. 9. 2009